

ZDENĚK KONEČNÝ

Stávkové hnutí obuvnických dělníků r. 1906 na západní Moravě

Snad by mohl někdo ihned po přečtení názvu tematu namítnout, že problematika jedné stávky je v proudu pestrého, mohutného a mnohostranného dělnického hnutí příliš úzká, že jí není třeba věnovat tak podrobnou pozornost, jak se o to pokusí například tato studie. Podobný soud bychom mohli vyřknout v případě stávky ne příliš rozsáhlé a významné, řekli bychom »běžné«. Jsou však stávková hnutí, která na sebe upozorní mnoha charakteristickými rysy, na nichž lze studovat průběh a povahu dělnického hnutí, poněvadž jsou jeho typickým projevem. Takovou stávkou byla i stávka třebíčských obuvníků z roku 1906, která se ve svém průběhu rozšířila na celou západní Moravu. Také ona byla charakteristickým projevem rozbouřené hladiny dělnického hnutí, jak ji známe z let 1905—1907, z doby ohlasu první ruské revoluce.

Jaká byla tehdy na Moravě a ve Slezsku situace? Předně je nezbytné si uvědomit, že české země spolu s celým Rakouskem pokročily přes četné znaky opožděného vývoje rakouského hospodářství již přes první stupeň kapitalistického vývoje a zapojily se do řady konkurentů a soupeřů imperialistického hospodářství. Přispěla k tomu zejména velká hospodářská krise z let 1900—1903, která měla za následek intenzivní koncentraci výroby, ve které převládly monopoly, finanční kapitál a jiné síly či kategorie imperialismu. České země dospěly tak daleko, že se mohly začít srovnávat s evropským průměrem průmyslové a zemědělské výroby; byly po obou těchto stránkách v Rakousku zeměmi nejvyspělejšími. To muselo mít současně za následek, že se v českých zemích brzy vytvořil nejpočetnější a nejkoncentrovanější proletariát ve srovnání s ostatními zeměmi Rakouska.¹ To vše již ukazuje na některé objektivní znaky revoluční situace, kte-

¹ Srv. Z. Konečný. K problematice dělnického hnutí na Moravě a ve Slezsku v letech 1905—1907, Slezský sborník 1954, č. 1—2, str. 102—132.

rá se na půdě českých zemí nezadržitelně vytvářela. Svědčí o tom též nepříznivé pracovní a životní podmínky dělníků. Promítneme-li si alespoň letmo obraz mezd některých pracovních kategorií z let 1905—1906,² zjistíme, že v nejhorším postavení byli rozliční nádeníci, ženy—pracovnice v jakémkoli odvětví, mladiství dělníci, domácí tkalci, perleťáři a také třebičtí obuvníci — pomocní dělníci. Jejich průměrná mzda se jen zřídka převalila přes jednu korunu. Přitom všem byla dlouhá pracovní doba, drahota potravin a průmyslových výrobků, nezajištěné stáří, nepatrná podpora v době nemoci či úrazu a podobně. Ani venkovský proletariát a drobní majitelé půdy nebyli na tom lépe, ba naopak ještě hůře. To vše svědčí o možnosti dozrání revoluční situace na Moravě a ve Slezsku, která mohla mít za následek úspěšný revoluční boj proletariátu s imperialistickými vykořisťovateli. Takřka vše záleželo na sociální demokracii, na jejím vedení, jak se bude umět chopit situace a co z ní vydobude pro dělnickou třídu a všechny pracující Rakouska.

Situace byla tím vážnější a naděje na úspěch dělnického boje větší a reálnější, že rakouský proletariát měl před sebou vzor revolučního Ruska. Nelze podceňovat úlohu vlivu první ruské revoluce z let 1905—1907 na naše dělnické hnutí, ať již máme na mysli jeho stránku hospodářskou nebo politickou. Současné vědecké studie již naprosto průkazně dokázaly, jakou vzpruhou a urychlující silou byla první ruská revoluce pro hospodářský a politický boj, vedený dělníky na našem území a vůbec v celém Rakousku.³ První ruská revoluce se zasloužila o podstatné urychlení kladných výsledků boje za demokratické volby; uspíšila vybojování zákona o všeobecném, rovném, tajném a přímém hlasovacím právu. Ale nejen to. Poněvadž podnítila na dosud nebývalou míru stávkové hnutí, můžeme říci, že se zasloužila i o dosažení jistých zlepšení pracovních a životních podmínek pracujících, které si tito postupně v letech 1905—1907 vynutili na svých zaměstnavatelích.

Poněvadž se studie bude zabývat podrobně jednou z četných stávek, bude na místě si uvědomit, kolik podobných hospodářských stávek, snad stejně velkých a významných, větších, ale ponejvíce menších svých rozsahem i významem, proběhlo na Moravě v nejrevolučnějších letech na počátku našeho století, v období 1905—1907.

	1905:	1906:	1907:
počet stávek	170	207	255
počet závodů	360	550	595
počet stávkujících	20.000	42.000	44.000

² Více viz *tamtéž*, s. 119.

³ Viz např. studie J. Beránka, J. Doležala, O. Kodedové, A. Grobelného, Z. Konečného aj. Z románové tvorby bych upozornil na práci A. Zápotockého, Bouřlivý rok 1905.

Tato čísla neustrnula pouze na oficiálních, tištěných statistických řadách, nýbrž byla sestavena na základě znalosti obsáhlého archivního a tiskového materiálu; jsou proto ve srovnání s oficiálními daty statistik poněkud vyšší, ale odpovídají tak mnohem více skutečnosti, stavu hospodářského dělnického boje na Moravě.

Stávka obuvníků v Třebíči nebyla v roce 1906 jedinou velkou stávkou na Moravě a ve Slezsku. Snad největší stávkou toho období byla generální stávka vítkovických železáren, která se započala 3. května 1906, dále boj brněnských cihlářů z května 1906 a stávkové hnutí ostravských horníků a textilních dělníků. Mohli bychom ještě pokračovat dále ve výčtu stávek, ale to není vlastním úkolem studie. S dosud uvedenými výsledky dělnického hnutí a s celkovou situací seznámili jsme čtenáře jen potud, pokud je to nezbytně třeba pro správné pochopení průběhu a důsledku stávky třebíčských obuvníků.

Příspěvek k dějinám dělnického hnutí západní Moravy se opírá o archivní materiál Státního archivu v Brně a tiskový — Rovnost, který lze považovat za rozhodující a pro poznání třebíčské stávky nejdůležitější. S pramenným materiálem místní povahy lze se seznámit v pracích J. Mejzlíka.⁴ Třeba tu podotknout, že se Mejzlík podstatně ochudil tím, že nepoužil buď vůbec jiného materiálu než místního (např. prvé dvě uvedené práce) nebo jen velmi sporadicky (poslední monografie). Plastický a úplný obraz dělnického hnutí na západní Moravě ať už v jednotlivostech nebo v celku — dá jediné znalost a zpracování všeho dostupného pramenného materiálu, jak místního, tak ze Státního archivu v Brně (ponejvíce oddělení Moravské místodržitelství — presidium) a konečně tisku.

Příčiny a počátky stávky obuvnických dělníků v Třebíči

Stávka obuvníků v Třebíči patří mezi ty, které řadíme v období bouřlivých bojů 1905—1907 na čelné místo, její hodnocení na základě konkrétní znalosti materiálu však dosud nebylo provedeno a stejně nebyl dosud podán ani uspokojivý obraz jejího průběhu.

Je příznačné, že počátky stávky obuvníků v Třebíči byly spjaty s 1. májem 1906 právě tak, jako zmíněné již stávky vítkovických železáren a brněnských cihelen. Byl to důkaz toho, jak demonstrace na 1. května působily revolučně, bojovně, když dovedly podnikit k odboji vůči buržoasii takové množství dělníků na celé Moravě a ve Slezsku.

K prvnímu konfliktu mezi obuvnickými dělníky a zaměstnavateli v Třebíči

⁴ Viz např. článek v 1. sv. Vlastivědného sborníku Vysočiny; samostatnou brožuru Ohlas první ruské revoluce 1905—1907 na Třebíčsku a na západní Moravě, OV KSČ Třebíč; monografie téhož autora, Dělnické hnutí na západní Moravě do založení KSČ, KN Havlíčkův Brod 1957, str. 156—161.

došlo ještě před 1. květnem 1906, ale přece v jeho souvislosti. Dělníci se totiž dožadovali, aby jim byla povolena oslava 1. května; jenže odpovědi se nedočkali. Zato uveřejnili podnikatelé v měšťáckých listech prohlášení o propuštění všech dělníků, kteří by se zúčastnili manifestací na 1. máje 1906, z práce. Sociální demokracie se pokusila v poslední chvíli ještě o smír mezi dělníky — ať už koželužskými či obuvnickými — a továrníky. V žádném případě však nemínilo dělnictvo upustit od oslav 1. máje 1906.⁵

Situace v Třebíči byla již tak napjatá, že se nedalo zabránit stávce. Podnikatelé by byli musili přistoupit nejen na požadavek pracovního klidu v den 1. máje, nýbrž ustoupit též v jiném směru svým dělníkům, kteří se již několikrát dožadovali zlepšení pracovních podmínek. Naposledy se tak stalo 24. dubna 1906. Proto když se sociálně-demokratičtí zástupci dělnictva a podnikatelů na schůzi 30. dubna 1906 neshodli, nebylo pochyb, že v Třebíči vypukne co nevidět boj.⁶ Tak se také stalo. Ještě téhož dne, tj. 30. dubna 1906 v jednu hodinu po poledni zastavili sociálně-demokratičtí dělníci všech dílen a závodů práci. Na počátku jich nebylo víc než 350 až 400. Podle zprávy policejního úředníka se dá předpokládat, že zatím nevstoupili do stávky dělníci křesťansko-sociální. Počátek stávek nebyl tudíž plně solidární. Podle usnesení schůze sociálně-demokratických dělníků, organizovaných ve spolku Pokrok, která se konala již 29. dubna 1906, setrvali stávkující zejména na čelném požadavku: účastnit se oslav 1. máje 1906.⁷ Jinak rozšířili dělníci tento základní požadavek o další: zvýšení mezd o 15%, všeobecné uznání 1. května za den klidu práce, uznání sociálně-demokratické odborové organizace a instituce dělnických důvěrníků na závodech.⁸ Zaměstnavatelé odpověděli na všechny požadavky odmítavě a dělníci proto zůstali ve stávkovém boji, který vlastně teprve začínal. Následující dny se hemžilo město Třebíč ozbrojenými četníky, jako kdyby se v Třebíči schylovalo k revolučnímu vystoupení.⁹ Podle zprávy Rovnosti stávkovali tehdy dělníci deseti závodů: Zinkaiser, Doubrava, Elsner, Lewitz, Neuner, Kovalitz, Pokorný, Flesler, Zimmer a Brunet.

Oslava 1. máje 1906 v Třebíči ukázala, že dělníkům nešlo jen o hospodářský boj. Právě naopak. Dva tisíce dělníků, shromážděných na táboru lidu 1. května 1906 v Třebíči se prohlásilo pro všeobecnou stávku, nebude-li uzákoněno všeobecné a rovné volební právo.¹⁰ V Třebíči byla tudíž stávka spojena také s nejaktuálnějšími požadavky politickými. Dnem 1. května 1906 se připojili ke stávce také dělníci národně-socialistické strany. Stávku započal ústředně orga-

⁵ Rovnost 30. dubna 1906.

⁶ Státní archiv v Brně, Moravské místodržitelství-presidium, f. 277, čj. 3099.

⁷ Tamtéž, čj. 3098.

⁸ Tamtéž, čj. 3033.

⁹ Rovnost 1906, 2. května.

¹⁰ Tamtéž, 3. května.

nizovat sociálně-demokratický stávkový výbor, který vydával týdenní zprávy o jejím průběhu. Třeba dále zdůraznit, že stávka v Třebíči neprobíhala nějak izolovaně, o níž by okolí nevědělo. Naopak, ve stávkovém výboru pracoval z vedení sociální demokracie na Moravě V. Tusar a dokonce i předseda obuvnických odborů v Rakousku Jindřich Möller z Vídně. Předsedou místní odborové organizace, rovněž členem stávkového výboru, byl Josef Kratochvíl. Oba bývali podepsáni na zmíněných týdenních hlášeníh a jmenováni často v policejních relacích o stávce.

Stávkové hnutí se rychle šířilo. Zpráva okresního hejtmana z 2. května 1906 již uvádí, že stávkovalo v Třebíči přes 600 dělníků, když se přidali k ostatním též zaměstnanci závodu K. Budišovského z Boroviny. Zajímavá byla poznámka, že ve vojenské dílně, která vyřizovala armádní zakázky, pracovalo dosud 120 dělníků, tj. tehdy plný stav.¹¹ Den nato hlásil okresní hejtman Procházka, že stávkovalo 800 dělníků.¹² Ani továrníci, ani dělníci nezůstávali nečinně stát. Stávkující dělníci se sešli na společném shromáždění v hostinci Petra Říhy, aby zhodnotili celkovou situaci obuvníků v Třebíči i v okolí. Zaměstnavatelé se začali organizovat v kartel, z iniciativy ředitele firmy K. Budišovský, G. Marka.¹³ Schůze stávkujících se již zúčastnilo přes tisíc dělníků, a to bez rozdílů politické příslušnosti. Schůzi organizovala sociální demokracie, ale promluvili na ní též zástupci křesťanských sociálů — Jan Jílek a národních socialistů — Jan Uhlíř; oba se shodli na nutnosti jednotného postupu všeho stávkujícího dělnictva v Třebíči.¹⁴ Když pak okresní hejtman byl nucen přiznat, že do stávky vstoupilo již 1.300 obuvnických dělníků, nebylo pochyby, že se jejich boj stává všeobecným.¹⁵ Provoz v jednotlivých závodech, pokud vůbec mohl být v nejmenší možné míře udržován, pokračoval jedině pomocí malé skupiny stávkokazů. Zaměstnavatelé, aby ukázali svou moc ex post, vyloučili z práce všechny, kteří se zapojili do stávky.

O celkové situaci třebíčských obuvnických dělníků mohl se tehdejší čtenář poučiti z četných článků Rovnosti. Zvláště bych upozornil na několik příspěvků, označených jako »původní dopisy z Třebíče«, otiskované v oddíle »Feuilleton« pod názvem »Krvavé slzy západní Moravy«.¹⁶ Dopisy líčily »hrozné poměry«, v nichž až dosud byli nuceni obuvničtí dělníci žít. Zvláště se dopisy vztahovaly na dělníky, kteří pracovali pro zaměstnavatele po domácku, bez ochrany zákona, kde byl jakýkoli dohled státních orgánů naprosto vyloučen. Autor dopisu tvrdí, že v roce 1906 byly v Třebíči a v okolí mzdy obuvnických dělníků o polovinu menší než před dvaceti lety, tedy v 80. letech 19. století. Dokazoval, že dělníci

11 SAB MMP, čj. 3197.

12 Tamtéž, čj. 3198.

13 Tamtéž, čj. 3246.

14 Tamtéž, čj. 3247.

15 Tamtéž, čj. 3248.

16 Rovnost 1906, 5., 7., 8., 10. a 21. května.

pracovali průměrně až 18 hodin denně, s celou rodinou, ba i nejmenšími, několikaletými dětmi. Výdělek celé rodiny po domácku pracujícího obuvnického dělníka obnášel v průměru 2—5 zlatých týdně. »V některých rodinách se jen jednou denně jí. Děti na ulicích sbírají odpadky, které měšťácké služby házejí do kanálů pro psy, a odpadky v jistých případech pojídají.« Takovým způsobem zaneslo se mezi obuvnické dělníky mnoho nemocí a díky špatnému bydlení jich mnoho umíralo. Nebylo se proto čemu divit, když v květnu 1906 vypukl v Třebíči tak nelítostný požár odporu v řadách dělnictva. Dopisovatel Rovnosti končil jeden ze svých listů slovy: »Věz, že třebíčtí dělníci pomstili by se všem, kdož by opovážil se boj jejich o kus chleba a lepší živobytí jejich rodin kaziti!«

Jiný z dopisů třebíčského zpravodaje Rovnosti opět dokazoval, že stávkujícím dělníkům nešlo jediné a výhradně o izolované zlepšení pracovních podmínek, nýbrž že stávka byla namířena i na podporu boje za všeobecné a rovné volební právo. Politický charakter stávky bylo možné vytušit též z toho, že dopisovatel hovořil o revoluční náladě stávkujících, kteří stále očekávali vypuknutí generální stávky v celém Rakousku. Generální stávka měla zabezpečit demokratisaci voleb do říšské rady a zemských sněmů, obcí, aby se napříště nemohlo stát, že přičiněním továrníků byl za česká města Třebíč, Jihlavu, Meziříčí a Stonařov zvolen německý nacionalista Gross; aby se již nemohlo stát, že továrníci ženou dělnictvo k volbám »jako dobytek«.

Prvním krokem, ba předpokladem k zlepšení situace pro dělníky v Třebíči měla být pevná a jednotná organizace jak odborová, tak i politická — sociálně-demokratická. Měla být oporou proti dobře zorganizovaným podnikatelům, kteří usilovali o rozbití dělnických spolků a organizací.

Jaké byly *další osudy stávky v Třebíči a okolí*? Stávkující dělníci se pokusili vyjednávat se zaměstnavateli prostřednictvím sociálně-demokratických důvěrníků — Toužila, Möllera a Beneše. Zaměstnavatelé se však vyjádřili, že neuznávají žádnou dělnickou organizaci, že s nikým vyjednávat nebudou a žádali jediné: bezpodmínečný a okamžitý návrat dělníků do práce, za nezměněných podmínek. Teprve pak — uznají-li to za vhodné — slíbili, že budou s dělníky jednat.¹⁷ Také odpověď dělnických zástupců byla jednoznačná: odmítli vyjednávat dříve, dokud nebudou uznáni dělníci důvěrníci. Jejich stanovisko bylo podporováno velikým táborem stávkujících v Třebíči.

7. května byla stávka obuvnických dělníků ještě rozšířena, a to o dělníky třebíčských koželužen. Tím dosáhl počet stávkujících asi 2.000 a stávka se stávala všeobecnou.¹⁸ Výluka koželužských dělníků byla velmi charakteristická pro poměry na Třebíčsku. Mezi podnikateli obuvnickými a koželužskými existovala totiž dohoda o společném postupu vůči dělnictvu, kdyby jedna nebo druhá strana

¹⁷ Tamtéž 5. května.

¹⁸ Tamtéž, 7. května.

začala proti nim boj. Jakmile se proto koželužští dělníci usnesli, že budou pravidelně podporovat stávkující obuvnické dělníky — šlo o finanční podporu — okamžitě následovala jejich výluka z práce. Ani obuvníci ani koželužští dělníci v Třebíči nebyli však o finanční podporu ochuzeni, poněvadž na výzvu sociální demokracie podporovalo je dělnictvo širokého okolí. Stávkující se nedali odradit, i když trpěli často hladem. Jejich rozhodnutí — nevyjednávat s továrníky dokud ti neuznají odborové organizace a dělnické důvěrníky — bylo pevné a nezdolné.

8. května byl po prvé a částečně zlomen odpor zaměstnavatelů, kteří projevíli ochotu s dělníky vyjednávat.¹⁹ Brzy se však ukázalo, že to byl od nich jen jakýsi úskok. Zaměstnavatelé nemínili totiž uznat dělnické důvěrníky, jak si je dělníci sami zvolili, ale pokusili se jim vnutit důvěrníky vlastní. Na tento teror odpověděli stávkující velikým protestním shromážděním, na kterém se usnesli:²⁰

»Stanovisko, které zaměstnavatelé zaujali vůči zvolenému komitétu našemu, považujeme za urážku naší odborové organizace, za hrubý teror a násilí, kterým mermomocí se nám mají vnutit důvěrníci, které zaměstnavatelé sami určují. Takové lidi nemůžeme považovat za důvěrníky naše, nýbrž za pouhé loutky zaměstnavatelů, protože mezi nimi je několik stávkokazů, příbuzných továrníků a i přímo mistrů.

Prohlášení, které při této příležitosti učinili národní dělníci, že 1. květen neuznávají a nepovažují jej za požadavek, za který by se mělo stávkovat, nýbrž že jest třeba, aby se docílilo částečného přídávku na mzdě, prohlašujeme za zradu na zásadách našich spáchanou a za vpadnutí do zad v tomto důležitém boji.

Vzdor tomu všemu usnází se schůze v boji tom, továrníky zúmyslně nám vnuceným, vytrvati. Každého, kdo by v tomto boji jednal jinak, považovati bychom museli za zrádce naší věci a doufáme, že nikdo zrady této se nedopustí.«

Z usnesení vyplývá nejen rozhodný postoj k pokračování ve stávce, ale též znovu se opakující *politický* motiv stávky. Stávkujícím nešlo pouze o dosažení vyšších mezd, nýbrž především o docílení politických požadavků, jakým byl například 1. máj a odborové organizace. Na druhé straně z usnesení vysvítá, že dělníci zase již nebyli zcela jednotni, i když »národní« dělníci tvořili v řadách stávkujících menšinu.

Současně se ukázalo, že továrníci nevyloučili dělníky z práce proto, že chtěli oslavovat 1. máj, nýbrž proto, že se rozhodli stůj co stůj rozbít jejich odborovou a politickou organizaci. Důkazem této skutečnosti byl případ dělníků v Borovině. Ti se na 1. máje dostavili do práce a přece neunikli výluce.²¹ Částečné narušení jednoty se zaměstnavatelům podařilo, když se od stávkujících odloučili dělníci křesťansko-sociální a národní. Tito začali sami vyjednávat s továrníky a upustili

¹⁹ Tamtéž. 10. května.

²⁰ SAB MMP, čj. 3515.

²¹ Rovnost 1906. 15. května.

od požadavku klidu práce na 1. máje a uznání odborové organizace. Národní dělníci nechali dokonce natisknout plakáty, v nichž vyzývali ostatní, aby ihned ukončili stávkou a přišli do práce. Poněvadž však tvořili jen nepatrný zlomek mezi stávkujícími (např. národní dělníci jen 25 lidí), jejich podnik se nezdařil.²² Podnikatelům se nepodařilo rozbít organizaci stávkujících ani tím, že usilovali přesunout značnou část výroby na domácké dělníky z okolních vesnic.

Poněvadž se přes veškerou snahu vedení stávkou začaly šířit na Třebíčsku rozličné pomluvy v souvislosti s průběhem a programem stávkou, považoval stávkový výbor za nutné vydat na adresu obyvatelstva Třebíče prohlášení, v němž vysvětlil hlavní okolnosti a příčiny stávkou. Je to velmi důležitý dokument a otiskujeme jej proto v doslovném znění:²³

„Dělnictvo obuvnické, zvláště doma pracující, vyčerpáno jsouc 16 až 18 ti hodinovou pracovní dobou, aby uhájilo nejnutnější potřeby životní za stávající drahoty, poznalo, že při nízké týdenní mzdě 2 K 80 h až 10 k o r u n jediná jeho záchrana jest ve sdružení a proto přistupovalo během loňského roku četně do místní odborové organizace obuvníků.

I mezi zaměstnavateli bylo již tehdy pozorovati hnutí, jehož výsledkem bylo sdružení zaměstnavatelů, které upevněno bylo ještě více po únoru 1906, kdy dělnictvo uvnitř pracující žádalo zkrácení pracovní doby na 10 hodin denně po příkladu jiných obuvnických továren v Rakousku a malé zvýšení mzdy. Požadavky nebyly splněny; však od té doby stanuly proti sobě dva šiky hotové k boji, který na sebe nedal dlouho čekati.

Továrníci ve svém kartelu se radili, jak organizaci dělnickou poraziti a usnesli se: jakmile by byly některému továrníku požadavky nějaké podány, všechno dělnictvo z továren vyloučiti. Když k tomu nedošlo, hledali továrníci jiný důvod ku sporu a našli jej ve znemožnění oslavy prvního května, poněvadž jim bylo známo, že dělnictvo chce první květen jako vždy důstojně slaviti. Továrníci ohlásili předem vyhláškami, že v den prvního května se pracuje a kdo by se do práce nedostavil, bude z práce propuštěn, aneb že budou ostatní z práce vyloučeni. Organizované dělnictvo vzdor této provokaci továrníků se usneslo na schůzi továrníky o to požádati, aby v den 1. května se nepracovalo. Odpověď na slušnou žádost dělnictva byla: propuštění důvěrníků z některých továren. Úmyslem továrníků bylo odstraniti důvěrníky dělnictva, organizaci odborovou rozbíti, dělnictvo zastrašiti a tím každou možnost za dosažení lepších životních poměrů znemožniti.

Po marném pokusu p. správce c. k. okresního hejtmanství za smírné vyrovnání, znemožněném neústupností továrníků, kteří prohlásili, že s organizovaným dělnictvem vůbec vyjednávati nebudou, vidělo se dělnictvo nuceno vstoupiti do stávkou a kladlo následující požadavky:

Zvýšení mzdy pro uvnitř zaměstnané o 15% a pro mimo továrny zaměstnané dělnictvo o 25%. Uznání důvěrníků dělnictvem volených. Volno na prvního května. Vzítí zpět do práce propuštěné důvěrníky a nepropuštění po dobu šesti měsíců žádného z dělníků pro tento spor.

Odpověď na to byla: propuštění obuvnického dělnictva z továrny pana Budišovského dne 2. května vzdor tomu, že v této továrně se v den 1. května pracovalo a žádné požadavky předloženy nebyly. Vyloučené dělnictvo usneslo se i v této továrně klásti požadavky částečně vyhovující, které byly zpět dělnictvu bez poznámky vráceny.

Ve stávce a výluce stojí přes 800 dělníků, kteří byli drzostí zaměstnavatelů do tohoto boje vehnání. Stávkující mají na 1.100 dětí k živení. Bojem tímto trpí veškeré obyvatelstvo a není

²² Tamtéž.

²³ SAB MMP, čj. 3593.

naděje na brzké ukončení boje, poněvadž továrníci po několikeré intervenci pana správce c. k. okresního hejtmanství nebyli ochotni vyjednávat.

Továrníci též sami tímto bojem trpí, což dosvědčuje již jeden ohlášený konkurs a druhý dle doslechu má brzy následovat. Celý kartel jest neúprýmým způsobem od největších továrníků udržován a proslýchá se, že jest to jedině k tomu, aby malé zaměstnavatele z tržiště výrobního zatlačili a je zničili.

Upozorňujeme, že kartelem není žádný zaměstnavatel zákonitě vázán. Organizace dělnictva poskytne právní ochranu těm, kteří by se chtěli vyrovnati a obávají se snad následků porušení kartelní smlouvy.

Dělnictvo je dobré nálady a chce v boji dále setrvati do té doby, dokud továrníci ochotni vyjednávat nebudou.

Konečně dovoluje si stávkový výbor následující prohlásiti: nevydal žádné sběrací listiny ve prospěch stávkujících a nechce, aby obyvatelstvo obtěžováno bylo. Dle toho nemá žádná osoba právo pro stávkující co vybírati; chce-li kdo dobrovolně přispěti, nechť obrátí se na stávkový výbor na Stařečce u pana Říhy, který veškeré milodary laskavě přijme a stvrzenkou potvrdí. Ze stávkujících obdrželo 720 podporu od říšského spolku obuvníků v Rakousku ve výši od 4 — 12 K pro jednotlivou osobu. Několik se podpory zřeklo ve prospěch početnějších rodin.

Žádaje, aby toto laskavě na vědomí se vzalo, znamená se

STÁVKOVÝ VÝBOR.“

Bylo pochopitelné, že v Třebíči neustávaly konflikty mezi stávkujícími a stávkokazy. Hovoří o tom také zvláštní vyhláška starosty města J. F. Kubeše z 19. května, která ovšem byla výhružného zaměření.²⁴ Vyhláška zapovídala »zastrašování«²⁵ těch osob, které byly ochotny nastoupit práci. Kdo by neuposlechl této varovné výzvy, měl si odsedět 8 dnů až 3 měsíce ve vězení.

Obdobné prohlášení vydal 21. května okresní hejtman Procházka. Také on »upozorňoval«²⁶ na vysoké tresty, které čekaly na každého, kdo by chtěl nějakým způsobem zabraňovat, aby dělníci mohli dobrovolně nastupovat do dílen a závodů.²⁵ Zaměstnavatelé sháněli v ten čas stávkokazy, kde se jen dalo. Zejména prostřednictvím inserátů v tisku, v Lidových novinách, Moravských novinách, Hlasech ze západní Moravy apod. Mnohé inseráty ihned upozorňovaly, že jsou nejvíce vítáni dělníci, organizovaní v politických stranách křesťansko-sociální a národně-socialistické.²⁶

V průběhu stávky docházelo stále častěji a častěji k nepříjemným střetnutím stávkujících dělníků s četníky, jejichž posádka byla v Třebíči značně rozšířena a byla neustále v pohotovosti. Kromě toho nepřestávala provokovat jinak klidně se chovající stávkující dělníky. Kdežto stávkokazové požívali zvláštní ochrany, nezřídka se stávalo, že na sebemenší upozornění stávkokazů byli zatýkáni stávkující dělníci. Zejména koncem května a počátkem června bylo zatčeno mnoho dělníků, někteří i s rodinami, a byla podána řada trestních oznámení. Vedoucí

²⁴ SAB MMP, čj. 7804.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Rovnost 1906, 29. května.

stávkujících byli v Třebíči pod soustavným, nepřerušovaným přísným dohledem.²⁷

Majitelé závodů a dílen se domnívali, že dělníci snad nastoupí práci před svatodušními svátky, aby měli nějaké peníze. Také tentokrát se zmýlili. Dělníci to s potěšením konstatovali na několika shromážděních v Třebíči.²⁸ Pouze v Borovině — nedaleko Třebíče — se podařilo továrníku Budišovskému pomocí ředitele Marka obnovit aspoň částečně práci. Po pěti podplacených stávkokazech dali se zlákat i jiní dělníci, aby pak pod tíží nejkrutějšího kapitalistického jha robotovali vykořisťovateli Budišovskému. Tito dělníci se odřekli ve své nevědomosti požadavků ostatních dělníků, odtrhli se od odborové organizace a podrobili se zvůli podnikatele.²⁹ Podstatná většina dělníků však setrvala ve stávce, která proto nebyla nikterak ohrožena. Stávkující naopak vydali výzvu, aby zaměstnavatelé ustali od surového pronásledování odborové organizace.

Pronásledování stávkujících četníky rozrostlo se do takových hranic, že bylo třeba proti němu něco podniknout. Úkolu se ujal sociálně-demokratický poslanec Schumeier. Společně s ostatními sociálně-demokratickými poslanci na říšské radě podal 19. června 1906 interpelaci proti postupu četnictva v Třebíči.³⁰ Interpelace hovořila o přehmatech četnictva, jak se jich dopustili na stávkujících v Třebíči. Z interpelace vysvítá, že četníci zatýkali stávkující, kteří se klidně procházeli po ulicích Třebíče, když se rozcházeli do svých domovů ze schůzí a táborů lidu, uvěznilo mnoho lidí pro křivá udání a podobně.

Stávkujícím nebyla však poskytnuta žádná ochrana. Právě naopak. Majitelé závodů a dílen obuvnických žádali ještě 10. srpna 1906 telegrafickou cestou moravské místodržitelství, aby učinilo opatření pro posílení četnické posádky a bezpečnostních stráží v Třebíči.³¹

Třebíčským stávkujícím obuvnickým dělníkům přispěchali na pomoc okolní dělníci a dělnické organizace, které v době stávkokazecké činnosti národních a křesťansko-sociálních dělníků v Třebíči vyhlásili bojkot výrobků, zhotovených těmito stávkokazy.³² Současně vyhlásili třebíčští stávkující dělníci na stávkokazy bojkot »mravní a společenský«. Bojkotu třebíčského zboží napomáhaly výrobky samy. Nebyly zdaleka tak kvalitní a vyznačovaly se velmi častými zmetky, poněvadž podnikatelé se musili nezřídka spokojit s málo nebo vůbec nekvalifikovanými dělníky — stávkokazy. Na druhé straně třeba upozornit, že třebíčským kapitalistickým podnikatelům sloužily stále a bezvýhradně všechny rakouské úřady

²⁷ Tamtéž, 2. června.

²⁸ Tamtéž, 9. června.

²⁹ Tamtéž, 18. června.

³⁰ Citováno dle práce *J. Mejzlika*, *Ohlas první ruské revoluce na Třebíčsku*, str. 30—31.

³¹ SAB MMP, čj. 3465.

³² *Rovnost* 1906, 21. června.

i měšťácká žurnalistika.³³ Tím více a jasněji si dělníci uvědomovali nepřekonatelnou propast mezi zájmy svými a zájmy kapitalistů.

Stávka pokračovala nezměněnými formami; vyjednávání dělnických důvěrníků s podnikateli nevedlo k žádným konkrétním cílům a stávkující setrvali na svých požadavcích: uznání odborové organizace, 1. května, zvýšení mezd a propuštění všech stávkokazů. Proti nim spojili se drobní i velcí kapitalističtí podnikatelé ještě úžeji v »kartel«, který neustále usiloval o rozbití dělnických odborových a politických organizací, který zakazoval svým zaměstnancům, aby se jakkoli organizovali.³⁴ Čelnými představiteli tohoto kartelu byli továrníci Ornstein, Budišovský a Elsner. Jejich vliv nedovolil, aby se stávkující kdekoli ucházeli o náhradní práci a ulehčili tak sobě i odborové organizaci. Tak např. byli vzápětí vyhozeni dělníci, kteří si našli práci u okresního silničního výboru.

Ani s dalším průběhem stávky se nepřestává ozývat její politický motiv. Tentokráte bychom mohli upozornit na skutečnost, že si dělnictvo dobře uvědomovalo příčinu svého pronásledování a šikanování: »*nynější společenský stav*. Jaké spatřovali východisko z tíživé situace? Hledali je v budování silných odborových organizací a v mobilizaci všech dělníků do boje za demokratickou opravu volebních řádů.³⁵

Když si již třebíčští podnikatelé nevěděli rady se stávkujícími, pozvali si na pomoc misionáře, kteří se měli pokusit pokořit stávkující dělníky a přivést je zpět do dílen a závodů. Jako obyčejně si vybrali misionáři pro uskutečnění svého úkolu nejdříve ženy a doufali, že jejich prostřednictvím zapůsobí i na jejich manžele, bratry, otce aj. Kázání misionářů ve farním kostele v Třebíči oplývalo hojným počtem štvavých pomluv, adresovaných sociálně-demokratickým dělníkům.³⁶

Ani tento pokus o rozrušení jednoty stávkujících v Třebíči se nezdařil. Nebyla to situace pro podnikatele příliš příznivá a příjemná. Verbování stávkokazů se nestřetávalo s uspokojujivými výsledky, i když se o to majitelé závodů všemožně pokoušeli. Nezůstali již jen na Třebíčsku, ale agitovali i ve vzdálenějších oblastech, zejména na Meziříčsku, Jihlavsku, na celé Českomoravské vysočině. Neždar pak nutil továrníky, aby tím úporněji vystupovali proti stávkujícím, z nichž každý týden bylo několik obžalováno pro přestup koaličního zákona.

³³ Tamtéž, 22. června.

³⁴ Tamtéž, 27. června.

³⁵ Tamtéž, 3. července.

³⁶ Tamtéž, 3. července.

Nový obrat ve stávce obuvnických dělníků v Třebíči

Majitelé závodů na výrobu obuvi se setkali na vesnici, kde sháněli stávkokazy, nejen s nepochopením, nýbrž stále častěji a častěji i s odporem. Konec konců se vyslovili v červenci 1906 venkovští domácí dělníci na západní Moravě pro stávku. Mnoho set se jich prohlásilo solidárními se stávkujícími dělníky v Třebíči.³⁷ Až dosud stál venkov na straně křesťansko-sociálních a národně-socialistických stávkokazů, nebo se aspoň vyslovoval proti stávce. Dlouho trvalo, než si venkovští domácí dělníci uvědomili, kde je jejich místo, než se vymanili ze zajetí klerikalismu a měšťáckých politických tendencí. Nakonec je sociálně-demokratičtí dělníci přece jen získali; vždyť domácí dělníci trpěli ještě větší bídu než dělníci z továren, měli hubenější mzdy a pracovat museli déle. Tím, že byl západomoravský venkov získán v tomto případě pro socialistické myšlenky stávkujících dělníků v Třebíči, byla zasazena podnikatelům citelná rána. Řady stávkujících se rozšířily a naděje kapitalistických podnikatelů na příliv nových stávkokazů se zmenšila, nestala-li se úplně nulovou. Ke stávkujícím se přidali ti, kteří byli nuceni vést ten nejubožejší život. Západomoravští domácí dělníci žili špatně, šatili se špatně, bydleli v nezdravých obydlích a ve stálém strachu, bude-li v příštích dnech dostatek práce. Kolem čtyř tisíc domáckých dělníků takto živořilo, aniž by pro ně platily jaké zákony, kromě zvučle kapitalistických vykořisťovatelů. A teď se i oni přihlásili ke stávce, aby žádali uznání odborové organizace, dělnické důvěrníky, 1. máj a zvýšení mezd. V mnoha rodinách na západní Moravě zmlklo klepání ševcovského kladívka a jeho majitel se o to více zajímal o hospodářské a politické otázky, které již byly městskému proletáři běžné.

Příliv nových sil se ve stávkovém boji projevil zvýšenou iniciativou, posílením nadšení strádajících dělníků. Svědectvím toho byl velmi zdařilý tábor stávkujících v Třebíči 23. července 1906, jehož se zúčastnilo přes čtyři tisíce osob. Všichni se rozcházelí s nadšeným voláním »Ať žije stávka«, a s vědomím, že budou bojovat až do konečného vítězství.³⁸

V období posledních dnů měsíce července můžeme již hovořit o všeobecné stávce obuvnických dělníků nejen v Třebíči, nýbrž také domáckých pracovníků ze západní Moravy. Ostrůvky stávkokazů se staly výjimkou. Zároveň se však staly příčinou neustálých třenic a střetnutí stávkujících se stávkokazy, která stále častěji končila pro stávkující dělníky na lavici obžalovaných a pak ve vězeních. Vstup vesnických dělníků do stávky nebyl jen nějakým pasivním či neuvědomělým činem; naopak měl velmi kladné výsledky pro organizované dělnictvo. Stále více stávkujících domáckých dělníků se totiž hlásilo za členy odborové or-

³⁷ Tamtéž, 11. července.

³⁸ Tamtéž, 27. července.

organizace obuvníků v Rakousku.³⁹ Hovořil o tom závěr jedné ze zpráv v Rovnosti: »Tedy stávka je na západní Moravě všeobecnou. Venkovští dělníci stále se přihlašují do organizace. Dělnictvo se nabádá k rozvaze. Na vrácení se do práce není ani pomyslení.«

Stávka trvala již čtvrtý měsíc, a to už bylo pro mnohé menší podnikatele trochu mnoho. Velké ztráty hrozily stále většímu počtu majitelů drobných a středně velkých dílen, že budou nuceni omezit práci nebo ji úplně zastavit, že se nedočkají nového rozkvětu svého podniku po ukončení stávky, ať již budou její výsledky jakékoli. Do jakých nesnází a tísně se tito podnikatelé dostávali, ukázal případ místopředsedy továrnického kartelu obuvníků v Třebíči, Maxe Elsnera. Počátkem srpna 1906 najednou Elsner zmizel, aniž by dal o sobě jakoukoliv zprávu. Nebylo to jen proto, že s sebou odvezl část hotovosti kartelu, nýbrž proto, že ho k tomu přinutila stávka, která pro něj znamenala již nenahraditelné škody. Dokázala to zpráva »Strážce« z 10. srpna 1906:⁴⁰ »... Teprve 3. srpna po trapném čekání dostali příbuzní Elsnerovi od něho psaní ze Zábřehu v Charvatsku. Ve svém psaní vyličuje uprchlý továrník svůj zoufalý finanční stav, způsobený tříměsíční stávkou, a praví, že proto byl nucen uprchnouti. Dluhy uprchlého továrníka činí 80.000 korun.«

Členové kartelu se pokoušeli rozličnými úskoky o navázání jednání se stávkujícími, snažili se je získat zpět do práce, ale bez jakýchkoli ústupků. Tak například podnikatel Haas dal vytisknout počátkem srpna plakáty, kterými vyzýval dělnictvo, aby se do osmi dnů vrátilo, jinak že budou všechny závody trvale uzavřeny.⁴¹ Stávkující nebrali podobné výzvy nikterak vážně. Nový pokus o narušení jednoty stávkujících dělníků byl učiněn prostřednictvím stávkokazů, kteří se najednou — jistě na podnět svých zaměstnavatelů — začali hlásit zpět do odborové organizace. Stávkující jim v tom však resolutně zabránili. Zajímavý byl též závěr okresního hejtmana Procházky, který tvrdil, že podnikatelé by jistě přistoupili na požadavky, týkající se zvýšení mezd, ale nemohou za žádnou cenu splnit politické požadavky stávkujících.⁴² Jiný dokument udává, že někteří podnikatelé byli ochotni vyjednávat s dělníky, nikoli však prostřednictvím stávkového výboru či jakýchkoli důvěrníků: »... S našimi dřívějšími dělníky jsme tak dalece ochotni jednati, pokud jest nám možno přímo a výhradně jen s těmito samými vyjednávat, nikoli však prostřednictvím členů stávkového výboru nebo snad prostřednictvím některého člena vídeňské organizace.«⁴³ Domnívali se snad továrníci, že se jim podaří »obyčejné« dělníky podplatit či přemluvit? Jak hluboce se mýlili. Myšlenka spravedlnosti stávkového boje byla natolik zakořeněna

³⁹ Tamtéž, 30. července.

⁴⁰ Citováno dle *J. Mezlika*. Ohlas první ruské revoluce na Třebíčsku, 33.

⁴¹ Rovnost 1906, 6. srpna.

⁴² SAB MMP, čj. 6859.

⁴³ Tamtéž, čj. 6986.

u všech, že bylo lhostejno, zda by majitelé závodů vyjednávali s vedoucími činiteli nebo s »prostými« dělníky — účastníky stávk.

Stávka začínala stále více tlačit na bedra podnikatelů, kteří byli nuceni koncem srpna 1906 oznámit svým spotřebitelům, že zvyšují ceny obuvi o 10 proc. a »další zvýšení cen že oznámí později.«⁴⁴

Z a k o n ě n í s t á v k y

Již během měsíce září, t. j. v pátém měsíci stávky, začaly jednotlivé firmy vyjednávat se stávkujícími a ustupovat od dosavadních nekompromisních kritérií. Především uznaly hospodářské požadavky dělníků a po dohodě s důvěrníky mzdy pro různé pracovní kategorie.⁴⁵ 23. září oznamoval okresní hejtman moravskému místodržitelství v Brně, že v Třebíči stávkuje již jen 120 obuvnických dělníků u firmy F. A. Ornstein, I. Neuern a syn, Theodor Löwit a K. Zinkaisel. Dodává však, že je reálná naděje, že se i tyto firmy shodnou se stávkujícími a opět zahájí nerušenou výrobu.⁴⁶ Jeho naděje se staly skutkem již 27. září 1906. Stávkující dělníci posledních zmíněných firem se rozhodli, že po uzavření smlouvy nastoupí 1. října 1906 znovu práci.⁴⁷ Tím byla ve své podstatě pětiměsíční stávka třebíčských obuvnických dělníků a západomoravských domáckých dělníků ukončena.

Můžeme říci, že stávka skončila pro dělníky úspěšně. Po 154 dnech stávkového boje se dočkali zvýšení mezd, i když to nebylo všude o požadovaných 15 a 25 proc., všichni stávkující a vyloučení dělníci byli přijati zpět do práce, a to do těch závodů, na nichž před stávkou pracovali; podnikatelé se neodvážili vystoupit ani proti požadavku 1. máje a dělnických důvěrníků. Kapitalistickým vykořisťovatelům se nepodařilo v podstatě rozbít jednotu dělnictva, dělnickou odborovou organizaci. Naopak, stávkující dělníci vážně zasáhli do existující organizace podnikatelů, která se nakonec pro ten čas rozpadla a jednotliví její členové musili vyjednávat se stávkujícími dělníky samostatně, individuálně. To bylo hlavní vítězství dělníků v Třebíči a na celé západní Moravě.

Sledovali jsme průběh jedné z nejdramatičtějších stávek Moravy v r. 1906. Byla výsledkem rozbouřené hladiny dělnického hnutí v letech 1905—1907, byla jedním z konkrétních projevů vlivu první ruské revoluce na naše dělnické hnutí. Na třebíčské stávce můžeme pozorovat několik charakteristických rysů, typických pro dělnické hnutí vůbec. Stávka obuvnických dělníků byla vzornou ukázkou solidarity většiny dělníků, pokud nebyli pod vlivem křesťanských sociálů a národ-

⁴⁴ Rovnost 1906, 28. srpna.

⁴⁵ SAB MMP, čj. 7174, 7293, 7744.

⁴⁶ Tamtéž, čj. 7744.

⁴⁷ Tamtéž, čj. 7828.

ních socialistů vrženi na stranu stávkokazů; ti však představovali tak nepatrný počet, že nemohli ohrozit dělnickou jednotu. Stávka byla dále ukázkou takřka vzorného vedení ze strany sociální demokracie, ve spolupráci s odborovým spolkem obuvníků v Rakousku. Velmi zajímavý byl vývoj poměrů vesnických, domácích tkalců ke stávce. Na počátku odmítali a odsuzovali stávkující jsouce pod vlivem agitátorů obuvnických podnikatelů, klerikalismu a měšťáckých politických stran. Když však u nich zvítězilo proletářské myšlení a zapojili se hromadně do stávky, znamenalo to pro její průběh zásadní obrat. Od té doby šla stávka rychle k zdárnému konci. Spolupráce domácích dělníků a zaměstnanců dílen a závodů v Třebíči zůstala nezkalena až do konce stávky. Typický byl i postup podnikatelů vůči stávkujícím, vždy ve spolupráci s četnictvem, okresním hejtmánem i starostou města Třebíče. Také měšťácký tisk ukázal svou pravou tvář a bez výjimky podporoval kapitalistické vykořisťovatele. Na druhé straně stávka zničila řadu drobných podnikatelů a uspíšila tím koncentraci výroby v oboru obuvnického průmyslu. Stávka v Třebíči znamenala též mnoho pro budoucí organizovanost obuvnického dělnictva západní Moravy. Jestli na počátku stávky bylo odborově organizováno jen několik desítek dělníků, získala odborová organizace v průběhu stávky mnoho přívrženců, trvalých členů. Zvláště významné bylo, že se do organizace takřka masově hlásili i domácí dělníci z vesnic, jakmile vstoupili do stávkového hnutí. Ještě na jednu skutečnost bude třeba závěrem upozornit, snad na jednu z nejcharakterističtějších, vyplývajících z pokročilé revoluční situace. Stávka obuvnických dělníků v Třebíči a domácích dělníků celé západní Moravy *spojila v sobě požadavky hospodářské i politické*; dokonce politické byly pro ni závažnější. Stávka byla po této stránce výbornou školou politickým pracovníkům sociální demokracie i vedoucím činitelům odborů; nejvíce však přinesla dělnictvu samotnému, jehož politické a třídní uvědomění během stávky podstatně narostlo a upevnilo se. Tak se stávka obuvnického dělnictva v Třebíči a domácích obuvnických dělníků na západní Moravě stala důležitým mezníkem v rozvoji dělnického hnutí na Moravě, šíření socialistického myšlení v řadách pracujících města i vesnice.

Z Historického semináře filosofické fakulty
brněnské university